

2018-05-09

Warszawa, 26.04.2018

dr hab. Sylwia Kulczyk
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski

Recenzja

pracy doktorskiej mgr inż. Eweliny Mocior
pt. „Potencjał poznawczo-edukacyjny krajobrazu
wybranych obszarów województwa małopolskiego
i jego wykorzystanie w świetle koncepcji usług ekosystemowych”

Walory poznawcze i edukacyjne są istotnym, ale ciągle niewystarczająco poznanym aspektem relacji między człowiekiem a krajobrazem. Edukacja terenowa ma fundamentalne znaczenie dla kształtowania postaw i zachowań społecznych. Niestety, bardzo często nie jest realizowana w odpowiedni sposób, między innymi ze względu na brak rozpoznania istniejącego potencjału.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska zatytułowana „Potencjał poznawczo-edukacyjny krajobrazu wybranych obszarów województwa małopolskiego i jego wykorzystanie w świetle koncepcji usług ekosystemowych” wykonana przez mgr inż. Ewelinę Mocior pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny German w Zakładzie Geografii Fizycznej Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego poświęcona jest sygnalizowanej wyżej problematyce. Głównym celem badawczym recenzowanej rozprawy było zbadanie zróżnicowania potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazu wybranych obszarów województwa małopolskiego i stopnia jego wykorzystania w dydaktyce liceów ogólnokształcących. Autorka postawiła sobie cztery cele szczegółowe, obejmujące (1) opracowanie metodyki oceny potencjału poznawczo-edukacyjnego, (2) przeprowadzenie takiej oceny dla wybranych obszarów województwa małopolskiego oraz (3) zbadanie dostępności tego potencjału dla uczniów i (4) określenie stopnia wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazu w dydaktyce liceów ogólnokształcących Krakowa, Tarnowa i Nowego Sącza.

Praca liczy 240 stron. Jej treść podzielono na osiem rozdziałów (w tym numerowany wstęp i wnioski), dzielonych dalej na podrozdziały. Spis cytowanych prac obejmuje ponad 400 pozycji, w większości polsko- lub angielskojęzycznych. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wykorzystano zarówno wydane przed wielu laty prace podstawowe dla omawianej problematyki jak też wiele publikacji, które ukazały się w ostatnich latach, a nawet miesiącach.

Świadczy to o tym, że Autorka dobrze zna rozległą i dynamicznie przyrastającą literaturę przedmiotu. Integralną częścią rozprawy jest również 15 map (Wiele z nich obejmuje kilka arkuszy, co łącznie daje 84 zobrazowania) oraz 2 załączniki przedstawiające wzory przeprowadzonych ankiet.

Tytuł rozprawy, „Potencjał poznawczo-edukacyjny krajobrazu wybranych obszarów województwa małopolskiego i jego wykorzystanie w świetle koncepcji usług ekosystemowych”, uważam za poprawny. Ostatnia część zdania, „w świetle koncepcji usług ekosystemowych” wydaje się jednak zbędna. Koncepcja usług ekosystemowych ma wprawdzie fundamentalne znaczenie dla całości pracy, ale jej zastosowanie nie wpływa przecież na stopień wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego.

Układ rozprawy jest logiczny, a poszczególne rozdziały budują spójną całość. Pewne wątpliwości budzi jednak znaczące rozbudowanie wstępu, który poza ogólnym wprowadzeniem, informacją o celu pracy i schematem postępowania badawczego, obejmuje również charakterystykę obszaru badań, opis zastosowanej metody oraz prezentację stanu badań w ramach omawianej problematyki. O ile zawarcie we wstępie informacji o obszarze badań nie budzi moich zastrzeżeń, o tyle część metodyczna (podrozdziały 1.4 i 1.5) powinna być umieszczona w osobnym rozdziale (porządek wyводу należałoby odwrócić – najpierw istniejące rozwiązania, potem własna propozycja). Jest to o tyle istotne, że opracowanie metodyki oceny potencjału poznawczo-edukacyjnego jest jednym z celów szczegółowych pracy. Realizacja celu już w rozdziale wstępnym wydaje się rozwiązaniem wysoce dyskusyjnym. Rozdział 2. przedstawia główne koncepcje badawcze zastosowane w pracy. Chociaż rozdział ten jest dobrze skonstruowany, ma jednak – w stosunku do rozległości poruszanego tematu – bardzo skromną objętość. Rozdział 3. poświęcono charakterystyce środowiska przyrodniczego wybranych do badań obszarów. Wyniki zrealizowanych badań przedstawiono w rozdziałach 4.5. i 6. Rozprawę kończy dyskusja (rozdział 7.) oraz wnioski (8.).

Oceniając merytoryczny charakter pracy należy podkreślić, iż Autorka podjęła problem o dużym znaczeniu, a postawione sobie zadanie zrealizowała w sposób w pełni zadowalający.

Zarówno koncepcja potencjału krajobrazu jak i – w jeszcze większym stopniu – koncepcja usług ekosystemowych są bardzo szerokimi polami badawczymi, konieczność autorskiego wyboru poruszanych w rozprawie kwestii nie podlega zatem dyskusji. Pewien niedosyt pozostawia jednak fakt, że w rozdziale 2. pominięto powszechnie akceptowany i stosowany w badaniach z zakresu usług ekosystemowych model kaskady tychże usług (*ecosystem services cascade*). Model ten porządkuje i wyjaśnia różne podejścia do oceny usług

ekosystemowych. Jednym z elementów wspomnianej kaskady jest potencjał przyrodniczy. Wprowadzenie do rozważań odniesień do różnych poziomów kaskady usług ekosystemowych mogłoby być przydatne np. w przypadku tabeli 13, przedstawiającej różne kryteria i mierniki usług ekosystemowych związanych z edukacją. Wskazanie, czy wymienione mierniki odnoszą się do potencjału, czy do poziomu dostawy usługi, czy może do jej wartości, pomogłoby czytelnikowi zrozumieć relacje między obiema wykorzystanymi w pracy koncepcjami.

Ocenę potencjału poznawczo-edukacyjnego przeprowadzono w oparciu o bonitację punktową. Autorka klarownie uzasadniła przyjęte kryteria. Ocenie poddano typowość elementów krajobrazu, ich unikalność na badanym obszarze oraz liczbę możliwych do zaprezentowania uczniom zagadnień. Uwzględniono również cechy wizualne: widoczność w krajobrazie i łatwość identyfikacji w terenie, a w przypadku punktów widokowych – liczbę widocznych planów. Nie w pełni jasne pozostają jednak zasady, na podstawie których przyjęto skale punktowe dla poszczególnych kryteriów. Możliwość wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego uzależniono od dostępności poszczególnych fragmentów krajobrazu. Uwzględnione kryteria obejmują szerokie spektrum zagadnień, uwzględniając zarówno fizyczne jak i niematerialne aspekty zagadnienia. Oceny wykorzystania potencjału edukacyjno-dydaktycznego w dydaktyce liceów ogólnokształcących dokonano na podstawie badania ankietowego. Doboru próby dokonano metodą losowania warstwowego, którego zasady klarownie opisano w rozprawie. W badaniu posłużono się dwoma kwestionariuszami; jeden z nich skierowany był do uczniów (7 pytań), drugi zaś do nauczycieli (8 pytań). Zakres poruszanych zagadnień odpowiadał celowi badań. Dyskusyjne jest jedynie pytanie 15., w którym uczniowie proszeni są o wymienienie miejsc, które chcieliby odwiedzić w ramach zajęć szkolnych, oraz o wskazanie zagadnień z zakresu geografii fizycznej, które mogłyby być tam omawiane. Ograniczony zakres znajomości tematu u uczniów, którzy nie przeszli jeszcze całego kursu geografii, mógł negatywnie wpływać na wiarygodność udzielanych odpowiedzi.

Przedstawiona w rozdziale 3. charakterystyka obszaru badań daje czytelnikowi dobrą orientację w terenie, co jest istotne dla zrozumienia empirycznej części rozprawy. W rozdziale 4. Autorka przedstawiła typologię obiektów przydatnych w edukacji przyrodniczej. Nazwy typów obiektów odniesiono do form terenu, natomiast w przypadku podtypów nazwy te uzupełniono o informację o szacie roślinnej. Oba wymienione komponenty mają kluczowe znaczenie nie tylko dla edukacji, ale w ogóle dla postrzegania krajobrazu przez człowieka, zatem przyjęte rozwiązanie należy uznać za poprawne. Wyróżnione typy odniesiono do podstawy programowej (2013), wskazując, gdzie możliwa jest realizacja poszczególnych zagadnień uwzględnionych w tym dokumencie. Potencjał edukacyjny każdego z trzech

badanych obszarów scharakteryzowano według tego samego wzorca, co ułatwia czytelnikowi percepcję treści. W rozdziale 5. Autorka dokonała analizy dostępności obiektów, których potencjał poznawczo-edukacyjny wcześniej zidentyfikowała. Problem ujęto wielowymiarowo. Oceniono zarówno fizyczne aspekty dostępności związane z dojazdem do wybranych miejsc czy możliwościami poruszania się w ich obrębie, ale również kwestie prawne, ekonomiczne i dostępność informacji dotyczących omawianych obiektów. Drobne zastrzeżenia budzi jedynie porządek rozważań; opisana w podrozdziale 5.3 dostępność fizyczna wydaje się bardziej powiązana z dostępnością komunikacyjną (podrozdział 5.2) niż z aspektami prawnymi i ekonomicznymi. Opisując dostępność badanych obiektów Autorka uwzględniła również kwestie związane z bezpieczeństwem, co ma bardzo duże znaczenie w kontekście praktycznego zastosowania wyników ocenianej pracy. Rozdział 6. wyjaśnia, na ile zidentyfikowany potencjał jest wykorzystywany w dydaktyce. Zrealizowane badania ankietowe dostarczyły ciekawych danych o liczbie, rodzaju i problematyce terenowych zajęć dydaktycznych organizowanych w wybranych liceach Krakowa, Tarnowa i Nowego Sącza. Wypada jednak zauważyć, że ze względu na wielkość próby badanych nauczycieli i opisane w tekście duże zróżnicowanie ich aktywności wskazywanie średniej liczby zajęć przeprowadzonych przez jedną osobę nie oddaje rzeczywistego stanu rzeczy. Z tego samego względu operowanie procentami na ryc. 27 i 28 uważam za niepoprawne. W podrozdziale 6.4 przedstawiono opinie uczniów i nauczycieli odnośnie potencjalnych miejsc zajęć terenowych. Jak wspominałam już wyżej, moim zdaniem uczniowie nie są odpowiednio przygotowani do opiniowania gdzie i dlaczego powinny być prowadzone zajęcia dydaktyczne. Zaprezentowane w pracy wyniki badań ankietowych ugruntowują tę opinię, dowodzą bowiem, że licealiści słabo znają swoje województwo.

Wyniki badań poddano dyskusji w rozdziale 7. Autorka w umiejętny sposób połączyła trzy badane wątki: potencjał wynikający z cech środowiska przyrodniczego, jego dostępność oraz wykorzystanie poznawczo-edukacyjne (podrozdziały 7.1 i 7.2). W dyskusji odwołała się do aktualnych, polskich i światowych badań dotyczących omawianych zagadnień. Podrozdział 7.3 poświęcono ocenie zastosowanych metod. Jego wadą jest fakt, że odniesienia czysto metodyczne przeplatają się z uwagami odnoszącymi do uzyskanych wyników. W efekcie, chociaż Autorka nie pominęła żadnej istotnej kwestii, zalety i wady zastosowanych metod nie zostały zaprezentowane odpowiednio wyraziście. Pracę kończą wnioski (rozdział 8.), zwięźle sformułowane w czternastu punktach.

Oceniając pracę pod względem formalnym, należy podkreślić, że jest napisana starannym i łatwym w odbiorze językiem. Na szczególną pochwałę zasługuje bardzo bogata oprawa kartograficzna, ułatwiająca śledzenie przedstawianych treści. Mapy (ale również

tabele) zawarte w pracy mają bardzo wysoką wartość aplikacyjną. Niezależnie od zmian w systemie edukacji, które sprawiły, że podstawa programowa, do której odnosi się rozprawa, jest już nieaktualna, wyniki przeprowadzonych badań powinny zostać jak najszybciej udostępnione Małopolskiemu Centrum Doskonalenia Nauczycieli i wykorzystane w praktyce.

Oceniana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną mgr inż. Eweliny Mocior i dowodzi, że posiada ona umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wskazane uchybienia oraz moje uwagi dyskusyjne nie podważają wysokiej wartości merytorycznej ocenianej pracy. Doktorantka w pełni zrealizowała postawione sobie cele oraz potwierdziła postawione tezy. Scharakteryzowała środowisko przyrodnicze trzech obszarów badawczych: okolic Krakowa, Tarnowa i Nowego Sącza. Posługując się autorską skalą bonitacyjną oceniła ich potencjał poznawczo-edukacyjny oraz ograniczenia jego wykorzystania wynikające z dostępności poszczególnych obiektów. Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych Autorka oceniła również, jak wykorzystywany jest potencjał poznawczo-edukacyjny badanych obszarów, rozpoznała potrzeby uczniów i nauczycieli oraz sformułowała zalecenia odnośnie możliwości zwiększenia liczby i efektywności edukacyjnych zajęć terenowych. Oceniana rozprawa doktorska jest pierwszym w Polsce tak szerokim opracowaniem poświęconym edukacyjnej usłudze ekosystemowej. Na szczególne podkreślenie zasługuje jej walor aplikacyjny. Bez wątpienia stanowi ona ważny krok w kierunku lepszego zrozumienia zasad rządzących relacją człowiek – krajobraz i bardziej efektywnego zarządzania wykorzystaniem krajobrazu na potrzeby edukacyjne.

W związku z powyższym wyrażam przekonanie, że rozprawa mgr inż. Eweliny Mocior pt. „Potencjał poznawczo-edukacyjny krajobrazu wybranych obszarów województwa małopolskiego i jego wykorzystanie w świetle koncepcji usług ekosystemowych” wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny German, **spełnia formalne wymagania stawiane pracy doktorskiej** w myśl Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 65, poz. 505, z dnia 16 kwietnia 2003 roku z późniejszymi zmianami). Proszę zatem Radę Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie o dopuszczenie Pani mgr inż. Eweliny Mocior do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

